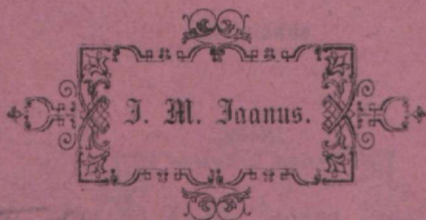

92/49

Rahwa tohter.

Arstlikud õpetused, kuidas inimesed
endid haiguste eest võiksid hoida
ja tõesid parandada.

Kirjutanud

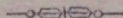
III Oc

DLXX

Trükitud M. Tõnisson'i kulguga.

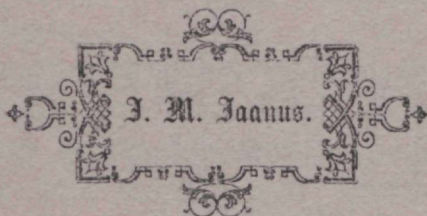

Rahwa tohter.

Arstlikud õpetused, kudas inimesed
endid haiguste eest wõiksid hoida
ja tõbesid parandada.

Rirjutanud

Trükitud M. Tõnisson'i kuluga.

Согласно отношенію Медицинскаго Департамента
Министерства Внутреннихъ Дѣлъ отъ 29. Октября 1893 г. за
№ 10236.

Дозволено цензурою. — Юрьевъ, 2 Ноября 1893 г.

1954:1121 ✓

Tähendus: Käesolew raamat tahab liht rahwale juhatajaks olla. Siin on ainult niisugused wahendikud juhata tud, mille pruukimine mitte kahju ei wõi tuua; aga ka neidki saagu üksnes seal tarwitatud, kus õpetatud tohtri abi saadawal ei ole; kus aga arst lähedal on, seal palutagu ikka tema käest nõuu ja abi. Ka seda pidagu igauks meeles, et haiguste eest hoidmine hoopis kergem on, kui nende arstimine. Haiguste kirjeldused seadsin tähestiku järele, et neid hõlpsam leida oleks.

Wäljaandja.

1. Haigetega ümberkäimisest.

Kõige pealt olgu haiguse juures tähele panna, kudas haiguse märgid on. Üksnes selle läbi wõib siis ära tunda, mis haiguse nimi on, ja selle järele arstimist raamatu juhatusst mööda ette wõtta. Ka wõib siis tohtri käest abi otsides tema küsimiste peale õigeid kostuseid anda, nõnda et tema haige olekust tõsist pilti wõib saada.

Haige olgu puhta õhulises tuas, kus mingit kisa ega kära ei tohi olla; tema ase olgu heaste kohendatud; joogiks antagu puhast, wärsket wett; raskeid ja raswased toidud hoitagu temast eemalle. Need on esimesed ja pea tingimised, kui abi loodetakse.

Haige tallitaja olgu inimene, kellel tõsine ligimese armastus südames asub, kes mitte ära ei tüdine, kui põdeja ikka jälle ühte ehk teist nõuab, vigab ja nuriseb, ehk ka, kui tarwis piaks olema haige teha tiihendusi — paksu ehk wedelat — wälja wiia. Raskema haige jaoks olgu ikka pott tuas, mis aga igaford pärast tarwitust weega puhutaks piab saama loputatud, et mitte paha haisu tuppa ei sigineks.

Külge hakkawat haigust põdeja inimese juurde ärgu mindagu ilalgi muudu, kui söödagu enne wõid-leiba küüslaugu ehk sibulaga. Sülje alla neelamise eest hoi tagu nõnda palju kui võimalik on.

Wäga hea wahendik on ka, suud saagedaste lahjaks tehtud äätilaga loputada ja läsa sellega ehk ka lahjaks tehtud karbooli-hapuga pesta ning tihti rosmariini lehta närida. — Alga igauks, kes haigeid talitab, hoidku ennast sellest hirmsast patust eemalle, et ta nendele mitte wiimaga õlut ei paku, nagu mitmed rumalamad inimesed seda püüawad teha. Wiin

pole mitte rohuts, waid ta saadab kahju igal pool.

2. Ohmatuse.

Ohmatuse järele joo teema aetud piima, nii palawalt kui wotta wõib, ehk üks klaasi täis suhkruwett. Kui piima saadawal ei ole, siis joo ainult külma wett.

3. Haawapõletik.

Haawasid, millel põletik sees, parandatakse sooja jahupudru ja pärmiga segatud wahendiku peale sidumise läbi, mida tihti piab uuendama. Wiina ning õlle joomine on haawade põdejal kangesti keeldud.

4. Haawadest werejooks

saab waigistatud: 1) külma wee ja äädikaga niisutatud sidemete ümber panemise läbi. 2) Kui pehme taela tükk haawa peale litsutakse. 3) Pulwriks õerutud kolowooniumi ja araabia gummi pulbrit ühe paljus segamine segatud ning haawa peale riputatud, paneb were kohe finni. Mis 3=mas paragrahwis wiina ning õlle kohta üeldud, see maksab ka siin.

5. Halwatus.

Tundemärgid: Mõni liige, kas käsi ehk jalg wõi ka terve pool keha jäeb häfifelt wõimetuks ja eluta, et teda sugugi liigutada ei saa.

Haiguse põhjused: Liig ülejoonu käidaw waimutöö, närwide kange äritamine, üleliigne waimustawa jookide pruukimine j. n. e.

Arstimine: Pannakse peutäis jämedat Wene soola klaasi täie wee sekka ja kui see ära sulanud, siis kastetakse käsi selle wee sisse ja nühitakse halwatud kohta kowaste. Pareml weel, kui wee asemel kanget piiritust saadawal on. Ka ainult külma weega õerumine on hea. Arsti abi otsides ei pia selle haiguse juures aga mitte wiibima.

6. Hammawalu.

Harwaste on seda inimest leida, kes mitte hammawalu ei oleks tunnud. Wahendikka on selle häda wastu paljugi juhutatud, aga kõik ei aita mitte igakord, sest et hammawalu mitmel põhjusel wõib tulla: hammas on kas ise wigane, ehk

tuleb tema walu were rohkuselt, rheumatismuselt, palawuselt j. n. e. Minult üks wahendit kõlbab igasugu hammawalule: hoitagu leiget wett suus, kuni walu järele jääb. Ei järe aga walu mitmel päewalgi järele, siis on tarwis wigast hammasst suust wälja tõmmata lasta. — Kes maast madalast hammaid häkilise külma ja palawa eest hoiab ning nad iga söögi korra järele puhtaks loputab, et mingit toidu iwa külge mädanema ei järe, see ei saa mitte nendest walu tunda ja weel kõrges wanaduses ilustawad need tema suud, mis niisugustele inimestele mitte osaks ei saa, kes oma suud hoolega ei hari.

7. Harjase wistrikud.

Mõnelgi inimesel on nagu ehk rinnad harjase wistrika täis, mis juba sündides kaasa tulewad. Külmaeided arstiwad neid selleläbi, et pärmi taignaga määritud rätiku sisse mäsfiwad ja siis palawas saunas wihitlewad. Ometi pole mina sellest vähematti kasu näinud, waid ennemalt kahju: harjase wistrikud ei kahane selleläbi sügugi, aga nõrga lapse peale mõjub liig

palawus alati kahjulikult, mikspärast seda tegu ära laidan. Enamiste kaowad wistritud inimese wanemaiks saamisel iseenesest ära. — Kõige parem ja kindlam wähendik nende häawitamiseks on see, et neid wälja pigistatakse; kui seda kahel ehk kolmel korral saab tehtud, siis on nad kadunud.

8. Hinge finni jäemine.

Hinge finni jäemisel on tarwis hingamist õige kaua finni pidada ja siis õhku hääselt kõige jõuga wälja hingata, mille peale mõne sekundi pärast õige sügawaste süüsepole hingatakse. Dr. Mouell Londonis on sellel wiisil palju haigeid arstinud ja ikka abi näinud.

9. Hullu-koeratõbi.

Zuhtub et inimene hullust koerast, kassist, hundist ehk muust sarnasest loomast hammustatud saab, siis ajagu tema koha wõti, ehk mõni muu ümarguse otsaga raud tuliseks ja hoidku mõni silmapilk aega haawa peal. Haaw piab selle järele weel mitu kuud aega mädanemas pietud saama. — Mõned annawad nõuu

haawa terawa nuaga wälja löigata, tubliste werd jooksta lasta ja siis külma wett õige kõrgelt peale walada, mis kihwti wälja loputab. Ka soowitatakse haawa soolaga kõwaste õerumist. —

Need kõik on aga paljalt häda-toherdused ning ei tohita ilmaški ainult nende peale loota, waid piab igaford, nii ruttu kui iganes wõimalik, arsti abi otsitama.

10. Jooksjä haigus (Rheumatismus.)

Tundemärgid: Kuskil muskulises ja nahkses ihu kohtas on walu tunda; mõnikord ka paistetust ja natuke suuremat sooja; mõnikord on haigel liikmed kanged; wahest wahetab walu oma seisukohta, misjäpärast teda ka jooksjä haiguseks kutsutaksegi; ilmade muudatused suurendawad ikka seda häda.

Haiguse põhjus on selles, et ihunahast wälja auuramine ja higistamine häkiselt finni jääwad.

Arstimine: Hiljuti alganud rheumatismuse walu (isegi sarnane ristluu walu) kaob, kui teda mõnikord kadakapiiritusega.

pestatkse. 2) Buista pulwriks tehtud kolwooniumi taktude sisse, wala kanget piiritust peale ja mähi haige liikme ümber. 3) Leili-saun on wäga mõjuw abi rheumatismuse wastu, aga seda ei tohi mitte siis tarwitada, kui rheumatismusel palawik kaasas on. Ka harilised soojad wannitamised on kasulikud. Wiina ning õlle rüügamised on selle haiguse põdejal kahjulikud.

1. Koeranael.

Koeranaela, paise wõi kaswaja tundemärgid on järgmised: Kuhjasarnased kõwad pommid ferkiwad suuremal ehk pisemal wormil ihu peale, mis, kui mõne aja on kaswanud, wiimaks lõhki lähewad ning werist mäda wälja ajawad. Abielu rahwal on seda haigust hoopis wähem, kui üksikutel.

Arstimine: Niipea, kui paise täiskaswanud on ja mäda-sigitamise-põletik nähtawalle tuleb, pane temale piima sees keedetud linaseemnetest ja peeneks hakitud sibulatest palawat auet peale. On nüüd paise pehmeks ja lahtiminekuks walmis saanud, lõika tema pealt lõhki, kisu nahka

koost laiemalle ja pigista mäda kõige jü-
dame wõi juurega wälja, mis järele kas-
waja iseenesest paraneb. — Wiina ning
õlle joomise eest tuleb kõrwale hoida. Veel
parem, kui ta hoopis maha jäetakse.

12. Kolera.

See kardetaw, Aasias aastasadade eest
tuntud ja 1829-mal aastal Euroopasse
tulnud haigus seisab were häfilises fram-
pidega segamises. Ülemisest ja alumisest
otsast tühenduste juures läheb alustuses
palju sappi ära. Kange maokramp, kramp
liikmetes, näo täielik kokku kistumine, jõuu
rutuline kadumine, keha külmus, pisukeseks
kokkufistunud puls ja rutuline surm on
selle haiguse märgid.

Kolera wastu võib ennast igaiks et-
tewaatusel reeglite läbi teadawa graadini
kaitsta. Soowitaw on parajuse pida-
mine, ärituse, külmetuse ja kolera-haige
küllest haiguse=idude külge hakkamise eest
hoidmine. Hoitagu kõigi eest, mis pahan-
dust ehk seedimise raskust wõiks sünnitada,
nagu walmimata ehk koguni huffa läinud
puurwili, nimelt mõned ploomi selsid,

gurgid, wiin, õlu, hapu marjasahwt ehk wein ja halw wesi. Söök olgu hea, terge ja tugew, joogiks olgu keedetud piim ja keedetud wesi. Kõige pisem kõhu lahti oleku märk nõuab aga wiibimatast arsti nõuu, sest kui teha seedimisewia pärast nõrgaks on jäenud, siis on koleral seda tergem mängida. Ja just algaw haigus pakub arstile kõige õnnistuserikkamat tegetwuse põldu.

Wäga mõnus wahendik kolera wastu on oliiwõli — puhtas olekus prowangsiõliks nimetatud —, kui seda lusika täie kaupa jisse wõetakse; ta annab head abi, kui palawa puuõliga ning soojaks tehtud, willase lappidega kõhtu ja rinda õerutakse. Liha ja lihasupid ei ole oliwi ehk puuõli pruukimisel mitte lubatud, niisamati ka thee joomine.

Kui kolera mõllamas on, püüdku igaüks ennast, haiguse eemalle hoidmiseks, kääriwa oluste pruukimisest rahu pidada, mille seast iseäranis kahjulikud on: hapu piim, hapu ehk pärmiga tehtud leib, hapendatud peedid, hapud kapsad, käärimise

läbi walmistatud joogid, nagu õlu, wiin, wein j. n. e., pikemalt kõik, mis kõhu lahti minemiseks põhjust woiwad anda, nimelt soolased ja hapud olused ning wärsked puu- wili; ka petersilid ja sellerid, salatid ja kurgid; niisama hoitagu meelepaha, rahu- tuse ning ülepea kõige meeleliigutuste eest, pietagu parajust söömisest ja joomisest. Bruukimiseks on soovitatavad: piimaga kee- detud tangu supp; piparmiundi- ja mets thymiami-thee. Oksendamise waigistajaks wahendiks on palawa wee joomine hea. Ka wilja kõhwi kiidetakse kolera tõbel joogiks hea olema.

13. Kollatõbi.

Tundemärgid: Esiteks lähewad sil- mawalged kollaseks, siis nägu ja wiimaks terve keha; higi, sülg ja kuski on ka kol- lased; roojus on kõwa ning walget ehk halli karwa. Söögiisu puudub.

Kollatõbi tuleb sellest, et sapp were sisse läheb, mille läbi kollane karw tõuseb.

Arstimine: Kamalu täis wärsked wõilille juuri lastakse poolteise toobi weega nõnda kaua keeda, kuni wedelikust umbes

pool osa järele on jäenud. Sellest juuakse iga kahe tunni pärast kaks supilusika täit. Eht jälle juuakse päewas mõni tassi täis wärste kurgi sahwti. Ühtlasi käigu põdeja nädalis 2—3 korda saunas. Wiina ning õlle joomise eest tuleb kangeste hoida. Kõige parem on aga ikka tohtri käest abi otsida, kus see wõimalik on.

14. Kõhu finnitamine.

Hea seedimine kergitab keha toimetust ja waimu tegewust. Sellepärast ei tohi kõhtu mitte üleliia täis tuupida, waid piab söömisel ja joomisel parajust pidama. Hoitagu kõht alati soe, ärgu litsutagu teda ega täidetagu üleliia. Mõnus on, kui kõhtu sagedaste külma weega pestakse, temal willane side ümber kantakse ja ka muidu ennast sooja riiete läbi külma eest kaitsetakse; esimese läbi antakse närwidele ja musklitele tarwilist jõudu ja teise läbi hoitakse seedimise riistadelle nõudlikku soojust. Juuakse rohkest külma wett, siis finnitatakse sellega kõhu tegewust. Tema seeditab siis iga toitu korrapärast ja õigel ajal ning inimene ei tea midagi haigusest,

mida nõder kõht tihti sünnitab. Kes igal päeval värsket õhu sees liigub ja tööd teeb, selle kõht on ikka kindlam, kui umbse õhu sees olejal. Harjumud roogade õigel ajal ning parajal mõedul söömine on mõnus vahendik kõhu kinnituseks ja mõnegi tulewa haiguse ära peletamiseks. Seda teeb ka paastumine. Kes ajuti ühe ehk kaks kõhutäit söömata jätab — ja seda piaks ka terwel olekul tehtama —, see julgustab ennast uuele elule ning kõht saab värsket jõudu. Ta sigitab söömaisu ja see hea maitse annab uut julgust. Mõõda läinud haiguse järel oldagu ettevaatlik; mida vähem esimest isu waigistatakse, seda tugewamaks ta saab ja seda kõwem on ka kõht söökide seedimises. Kes istumise ametis elab ja seal juures kõhu kofku pressib, see tõusku wahel ülesse ja õerugu kõhtu. Kõemus meel on seedimisele suureks tueks; sellewastu on tähele pandud, et kurblik meel seda takistab. Kui kõht liig täis on, siis sigineb sellest peawalu, mõtlemisewõimude segadust ja ekfitonelemist.

15. Kõhu kinniolek.

Keedetagu pool pihi täit tominga koort toobi weega ja antagu raskematel kordadel täiskaswanud inimesele hommiku ehk lõuna ajal enne sööki üks tass täis juua; nõrgematel kordadel ja lastele antakse werand, kuui pool tass täit. See teeb kõhu pehmelt lahti.

16. Kõhutõbi.

Tundemärgid: Ranged ja alalised tühenduse wäitused, aga ei tule muud wälja, kui üksnes walget ehk werega segatud wahust niilwa; kõht walutab kangeste ja palawikku on tunda.

Tõbe põhjust tuleb sagedaste finni jäenud higistamisest otsida. Kõige rohkesti leitakse seda tõbe loituse ajal, mill päewad palawad ja ööd külmad on.

Arstimine piaks küll õiete tohtri hooliks jäema, keda kutsudes mitte ei piaks wiivitama, aga selle tulekuni on ometi tarwis mõne koduse wahendiku läbi haigele fergitust teha. Kõige parem on hommikul ja õhtul üks supilusika täis wärsset linaõli jisse wõtta. Lastele antakse

üks theelusika täis. Kõhu peale võib külma wee sisse kastetud ja tahedaks pigistatud rätikuid panna. Wiina ning õlle rüüpamise eest tuleb hoida.

17. Kõrisõlme põletik. (trup).

Tundemärgid: Laps on tufane, heal läheb segaseks ja kõha on kriuksuv; wiimaks kaob heal koguni ära, nõnda et lapse kõhimist ega rääkimist kuulda ei või.

Haiguse põhjus: Kurgu külmetus külma joogi joomise ehk wilu tuule sissehingamise läbi, kui kurt palaw ehk soe oli.

Arstimine: Kui haiguse algusel pesu-wannu palawa weega umbes 20 minuti pikkuselt kõrisõlme peal hoitakse ja ühtlasi kummeli- ehk wleedri- theed juua antakse, siis paraneb haigus väga ruttu. Wesi ei tohi aga mitte nõnda palaw olla, et rakkudesse tõmbab, waid ainult punaseks teeb. Dr. Lehmann tõendab, et tema sellwiisil mõnikord waewalt tunni aja sees lastel selle haiguse ära olewat arstinud. Sagedaste kaob, wähemalt enamal korradel, ähwardaw kõha mõne tunniga, kui lapsele mõni tassit täis soovendatud lehma

piima, nii palawalt kui laps teda juua wõib, lühikese waheaegade järele antakse. Tuleb selle järele oksendus, siis on kõik hädaoht möödas.

18. Kõrwahaigus.

Kõrw on peaaegu niisama õrn liige, nagu silmgi, ja väga raske arstida, kui kord haigeks on jäenud. Sellepärast saagu tema eest kõige suuremat hoolt kantud, et ta mitte haigeks ei jääks. Iga hommi- kul silme pesemise juures saagu ka kõr- wad seest hoolega puhtaks pestud. Külma tuule kätte minnes pistetagu puuwilla to- pid kõrwadesse; sedasama tehtagu ka tolmu sees olles. Juhtub siiski, et kõrwad mõ- niford tolmu ehk külma läbi on hakkanud mäda jooksuma, siis on selle juures leige wee sisse pritsimist tingimatalt tarwis, olgu mädanemise asupait wälimises kuul- mes ehk trummikoopas. Kõige parem on kuiwalt walutawa kõrwadele see, kui kolm ehk neli tilka puuõli soojaks tehakse ning kõrwa sisse walatakse. Tohtri abi otji- mine on kõrwa haiguses väga tarwilik.

19. Köha.

Tundemärgid: Alaline tihedemine kurgus, mis läkastama ajab; mõnikord on kurgupäras ka kipitamist tunda ning heal läheb wõeraks ja tumedaks.

Haiguse põhjus on külmetus. Köige rohkem ja rutemine sünnitab seda märja kätte külmetus.

Arstimine: Haige heitku woodisse sooja riiete alla ja joogu mõni tass täis palawat Islandi samla ehk saarelehe theed, kuni higistama hakkab. Siis jäegu weel päewaks otša sänngi ning hoidku, et külma õhku peale ei saa. Mõned kiidawad köha vastu heaks, kuivatatud ja pulbriks õerutud piparmiündi-rohtu mee hulkaš theelusika-täie kaupa sisse wõtta. Lastele wõib köha vastu feedetud rõõska piima soojalt juua anda, jalataldasid hani raswaga wõida ja siis tule juures paista, et ihu sisse tõmbab; pärast pandagu temale soojad sokid jalga.

Selle raamatukese kirjutaja arstib oma köha ikka selleläbi, et sauna palawaks kütab, lawal tüki aega higistab ja

siis rindu ning jalatalla=aluseid õige mehiseste wihtleb. See on igakord soowitud tulu toonud.

20. Kramplik sügelemine.

Tundemärgid: Ihu sügeleb ehk tiheleb nõnda kangeSte, et tõmbaks wõi küintega tiiki wälja. Mida rohkem sügagad, seda rohkem hakkab ihu tihelema.

Haiguse põhjus on rikutud närwid.

Arstimine: Haige käigu vähemalt kaks kuni kolm korda nädalas sooja, soolase wee wannis ja wihelgu ning auutagu ennast õige tubliste palawas saunawal. — Seda haigust täieste parandada ei olla isearstimisel võimalik, sellepärast otsigu, kellel võimalik, õpetatud tohtri abi.

21. Kurgu kõrwetus,

rahwa seas ka põletuseks nimetatud, on sellest tunda, et tema põdejal tuleks nagu maost põletaw tiikk kurku; wiga ilmub ikka raswase ehk soolase toidu söömise järel.

Haiguse põhjuseks on liig rohke hapu walmistamine mao sees.

Arstimine: Toored tammeterud on selle haiguse wastu väga soowitawad.

On need wanaks läinud, siis öerutakse nad pulwriks ja wõetakse sell wiisil sisse. Kaks tüki korraga wõetud, lõpetawad köhe häda. 2) Wõta iga 2—3 tunni pärast pool theelusika täit magneesiat ehk kriiti, pruugi seal juures kergeid toitusi ja joo wett.

22. Kurgupõletik. (Bräune).

Tundemärgid: Kurf walutab, neelamine on takistatud, heal wõeras, hingamine waewaline, kurf ja sisemised kaelarahud paistetunud.

Haiguse põhjus: Kaela külmetaamine külma wee joomise ehk wilu tuule sissehingamise läbi.

Arstimine: Sest et kurgu-põletiku juures kiire abi ka kahelordne abi on, siis tahan siin wäga mõjusa koduse wahendiku nimetada, sest et pikem toimetus ruttu juurde kutsutud arsti hoolets piab jäema. Nimelt pandagu kaela ümber willane, soojaks tehtud ja kadaka marjadega läbi suitsutatud rätik. Ühtlasi pruugitakse kuristamiseks salwei ja wleedri-õie keedist, millele natuke mett ja äätikat sekka lisatud. Ka palawa piima joomine on abi annud.

Näitab ennast kaela haiguse juures põletik, siis saavad wereskaanid külge pandud ja pärast kui werewoolamine kaani hamma jälgedest maha jäenud, pannakse paistetusele sooja pudru auetust peale. Kaela põletiku (Halsentzündung) juures püütagu walutamat kurku sagedaste sooja piimaga kuristada; mille sees malweni- ja wleedri õisi on keedetud. On kael ühtlase ka väljaspoolt kõwa ja põletikus, siis pruugitagu piima sees keedetud linaseemne ehk rukkijahu-pudru auetust, mida nii palawalt kaela peale tuleb panna kui wähe kannatada wõib; seal juures hoitagu ennast soojas, siis kaob haigus peagi. Pole auteid enam tarwis ehk ei olnudki neid, siis kantagu pehmet flanelli sidet kaela ümber, kuni töbi täitsa lahkunud on. Allesse aetud kaela rahude arstimiseks on wäga soowitaw kurgu kuristamine wleedri-theega, millele iga poole pealistassi kohta kaks tilka salmiaku-waimu juurde lisatud.

23. Rusi finni.

Tundemärgid: Põdeja tunneb sagedaste tusele pakitust, aga seda tuleb kange waluga üsna natukene, ehk mitte sugugi. Haigus kaob wahest ära ja tuleb mõne aja pärast jälle tagasi, kuni wiimaks põdeja raske walu all mulda wariseb.

Haiguse põhjused: Külmetus, ehmatuse, põie-, neeru- ja sapikivid.

Arstimine jäegu täieste tohtri hooletas, ehk see temalgi igaford õnneks ei lähe, iseäranis kui

tiwide wiga on. Koduseks wahendikuks olgu ka-
dakamarja-, petersili lehtede- ehk kanarpiku-
thee. Etiteks katsutagu mõni aeg ühega, ja kui see
juba oma mõju on kaotanud, siis teisega ning
kolmandamaga.

24. Kuu-tõbi.

Tundemärgid: Haige tõuseb asemelt järsku
ülesse, kõnnib, ronib ka mööda seina ehk müüri
ülespoole, aga magab ise selle juures, ega ei tea
hommiku ärkades öösiisest toimetusest mitte kõige
wähematti. Haigus awaldab ennast enamiste
täis-kuu öödel.

Haiguse põhjus on kange närwide äritus,
näituseks ehmatamine. Aga üteldakse ka sellest
hakkawat, kui kuu inimesele magades filmade
peale paistab.

Arstimine jäegu tohtri hoolets, ehk küll
enamiste tõbi isenesest ära kaob, kui inimene
wanemaks läheb. Kui haige kuhugi kõrgelle on
roninud, ei pia teda mitte järsku äratama, mis-
peale ta siis koha maha kukuks ja wiga ehk
surma mõiks saada.

25. Külmad jalad

on paljudele inimestele suureks waewaks. Selle
põhjused on harilikult närwide nõtrus, mis were-
ning jahwidekaotuse läbi ette on toodud, kõhu
ummistus, pärasoolikast werewoolus j. n. e. Ssegi
kõige soemad jalawarjud ei jõua seda wiga eemal

hoida, sellepärast et ta werering jooksu takistuses asub. Mõnel ei lähe jalad mitte süngiski soojaks. Kõik selle vastu õpetatud wahendid on tänini järelduseta jäenud. Kõik selle vastu õpetatud wahendid on tänini järelduseta jäenud. Täieste parandatud võib ta muudugi üksnes siis saada, kui tema põhjused häärwitatud on. Kaunis mõnus on järgmine wahend, mida Inglis arst Dr. Hall õpetab: Soia hommikul jalgu pahkluust saadik — talwel pool minutit, suwel kaks minutit — külma wee sees, nühi neid siis tubliste, kuni kuivaks jääwad ja pianeid talwel vastu ahju. Peaasi on, et jalgu pärast wee sees hoidmist liigutamise läbi ehk muul viisil jälle soojaks tehtakse. See wahendik täidab oma otstarbet täieste. Arituse läbi, mida külma weega jalge peale saadab, saab wereringjooks wähe haawal elustatud ja sell viisil elu soojus tagasi saadetud. On jalad kord liigunemisega harjunud, siis võib neid ilma kahjuta ka natuke kauemine wee sees hoida. Wäga soowitam on, jalgu palawal suwe päewadel väljas wee sees liutada ja siis sooja liiva peal kuivaks jooksta. Sgapäewane jalgade õerumine kõwa harjaga on niisamati hea wahendik jalgade külma-tõbe vastu. Harja asemelle võib ka willast riidet tarwitada. Wiina ning õlle rüipamist tuleb põlgada.

26. Külm-tõbi.

Tundemärgid: Tõbi ei ole mitte alaline, vaid tuleb ajuti peale. Esiteks hakkab kange külm, mille järel palamus tuleb ja tõbe hoo lõpul kangeste higistama ajab, kus juures kusele punane, telliskivi sarnane paks põhja kogub.

Arstimine: Haiguse ajal joodagu külmetuse juures rohelist theed, aga higistuse juures juhkruwet. Kõik teised vahendid ei saavad üksnes tõbe wahel ajal sisse wõetud. Kõige parem vahend on hiinin-pulwer, mida arstist ette määratud osades sisse piab wõtma. Kiidetakse hea olema, kui piparmünti piima sees tubliste keedetakse ja seda wedelikku juuakse. Kõige lihtsam vahend on aga pulbritõbi tehtud puusüsi. Tõbe wahel ajal antakse sellest iga 1—2 tunni järel 4¹/₂ grammi. See vahend arwatakse Sitüüliast pärit olema, kus rahwas ennast ise, ilma tohtre abita, sellest tõbest ära arstiwat. Neljapäewaste tõbede juures ei maksa oma arstimine, vaid küsitagu ošawa arsti käest nõuu.

Tähenäus: Wanal ajal tarwitati tugewat keha liigutust külma-tõbe rohuks, mis mõndagi olla parandanud, aga nüüd on see kõrwale jätud.

27. Langetõbi.

Tundemärgid: Tõbi tuleb ajuti peale. Inimesel kaob mõistus peast, ta kukub häkifelt maha ja sipleb tüki aega käte ning jalgadega, kus juu-

res juu kangeSte wahutab; wiimaks jäeb haige magama.

Arstimine: Septembri kuul kaewa puju (*Artemisia vulgaris*) juured maa seest wälja. Buised osad saamad nende küllest ära lõigatud ja üksnes pruunid, sahwtised osad nagu ka puutanud jagude sahwtised koored saamad warjus kuwatatud ning siis paigale pandud. Raetud mööstri sees tõugatakse need juured, kui neid pruukida tahetakse, peeneks pulwriks. Sellest pulwrist wõtab haige, kui tema haigus niisugune on, et ta selle alustust pool tundi ette ära teab, enne tõbe peale tulekut rohke theelusika täis natukesse leige õllega sisse. On see täieste möödas ja haige kuima, läbi soojendatud pesu selga pannud, wõib ta ülesse tõusta. Järgmisel, kolmandamal, nagu ka kuwendamal päewal saab see toimetus korratud. Lastele saab seda wahendiku wanadust mööda vähem antud. Kinnalaps saab umbes kolmandama osa ja antakse seda õlle asemel ema piimaga sisse. Haige piab ennast mõne kuu aega kõigist kangeist jookidest, kõigist kōwast, raskestest seedimaisist toitudest, soolatud ja suitsutatud lihast ning hapust sõõkidest eemalle hoidma. Sage, wärske ja puhata alkita wee joomine on soowitaw.

28. Läkastuse-kõha.

Tundemärgid: Kõha hoog tuleb ajuti peale ja lõpeb, kui 5—15 minutit on kestnud, lākastamise ning röga oksendamisega. Wahest jäeb

hing finni. Harilikult tulevad kõha hood kolme või nelja tunni pärast tagasi. Mitukorda jääb hing tüüks ajaks finni. Silmanägu läheb läkastamise juures siniseks ja filmad punni. Haigus on waheldawalt ühel päewal kergem, teisel rassem. Hääraniis raske on ta öösel. Läkastuse-kõha tuleb wanema inimesele armaste; enamiste waewab ta alla kümne aastaseid lapsi, — rohkemalt aga tütar- kui poisilapsi.

Arstimine: Kõige pealt on hoolt kanda, et haige õige palju õues tuule käes saab olla ning et tuba tuulutatud, tolmust puhtaks hoitud ja paras soe pietud saab. Üleliia sooja eest tuleb hoida; aga jalad olgu ikka heaste soojad. Wanemad, kellel see võimalik on, teewad rasfel läkastuse-kõha kordadel heaste, kui oma haige lapse elupaika wahetawad, see on, teda paarkümmend wersta kodust eemalle, teise kliima sisse elama wiivad. Sagedaste on niisuguse kõhawahetusega läkastuse-kõha nagu peuga küllest ära mõetud. Rohuks võib natuke sulatatud anirasma sisse anda ja sellega jalatalla-aluseid, rindu ning labaluude wahelt selga mõida. Kellel anirasma ei ole, see mõtku rindade ning jala tallade õerumiseks juuste õli. Ka ilma õlita ja raswata õerumine on hea.

29. Leetrid.

Tundemärgid: Palavik, kõha ja nohu on kallal, filmad wesiised ja punased, see kestab nõnda

3—5 päewa; siis ajavad punased, ümargused lapid ihu peale, kuhu nad kolmeks kuni neljaks päevaks jäävad. Kõik selle aja on haigel kange kõha ja filmad kardavad walget. Kuuendamal kuni kümneimal päeval, haiguse alustusest arwates, hakkavad leetrid festa ajama, mis mitu päewa wältab. Tõbi on külgehakkaw.

Arstimine: Haige olgu sängis riide all, et tuul peale ei saa, misläbi leetrid enneaegu sisse lähewad ja surma, ehk eluaegset wigastust wõiwad tuua. Sängist ärgu mingi põdeja enne tahte-, ega tuast enne kuut nädalat wälja. Tuba olgu paras soe ja aknad kinni laetud, et walgus filmi ei rikuks. Kõha wastu antakse rinnatheed ning söögiks kerget toitu. Kui põdejaid korralikult rawitsetakse, siis paraneb terwis kasulikult. Raowad aga plekid teha pealt enne aegu ja järsku ära, siis on haige seisukord kardetaw, kus temale mõnesugused wigad kõigeks elu-ajaks wõiwad külge jäeda!

30. Lõhkemud käded.

Käte lõhkemise wastu aitab jee, kui joolamata wõid meega segatakse ja neid sellega mõni kord määratakse. Ka glitseriini õli saadab abi, kui sellega õhtul, enne magama minemist, lõhkemud kohtasid wõiad.

31. Lufsumise wastu

aitab, kui wett jood, mokad kowaste joogiriista äärt wastu pigistud ja siis riista ringi keerad.

Ka see olla abi saatnud, kui rinna wälja hoiad, hinge täis tõmmad ja wagufaste seisima jäed.

32. Luupainaja.

Tundemärgid: Haige näeb unes, et keegi inimene wõi metsaline tema peale rõhuma tuleb; ta püüab vastu hakata ehk ära jooksta, ei saa aga kätt ega jalga liigutada; waewa higi katab haiget ja ta ümised läbi une.

Haiguse põhjused: Wereringjooksu takistus, magama mineku eel lõhu liiaks täis jõomine, waimustawa jookide rohke pruukimine ja selili magamine. Tõbi tuleb enamiste madala ehk wigase rindadega inimesele, ja nimelt ebausulistele ning rumalatele rohkem, kui teistele.

Arstimine: Haige ärgu söögu õhtul liiga palju, iseäranis seedimisele raskeid toitufid, ärgu pruukigu äritawaid jookifid, magagu parema külje peal; enne magama minemist joogu tassit täis lahjat kummeli-theed. Niipea kui haige ümismist kuuldaakse, piab teda kõhe ülesse äratatama.

33. Madalad riinad.

Tundemärgid: Hingamine on raske ja kõha kallal, mõnikord kuivalt, wabest aga ka rögaga. Tiisikusest on see tõbi sellepoolest isemoodi, et palawik puudub ja ka keha nõnda lahjaks ei lähe nagu tiisikuse põdejal.

Arstimine jäegu tohtri hoolets, aga fergitust annab see, kui kadalamarja-theed juuakse,

puhta õhu sees oldakse ning pigi ehk waigu plaastrit rindade peal kantakse. Ka aalandi-juurethee joomine toob kergitust. Wäga soowitam on lahke õhu sees kõndimine ja tolmust eemal olemine.

34. Meelespidamise wõimu kõwendada.

Külma wee pruukimine näitab siin tõsist tulu. Pestagu iga hommikul just praegu allitast ehk kaewust wõetud wärskte weega pead, silmi, kuskalt ja kõhtu. Kui mälestuse nõdrus sündimise wiga on, siis pole mingit muud wahendiku tarwis, kui see, et möödaniku juhtumisi meelde tuletades mälestust harjutatakse. Wiina ning õlle joomine ja tubaka suitsetamine piab maha jäema.

35. Mesilaste nõelamine.

Selle wastu aitab, kui nõel wälja tõmmatakse ja siis haawatud kohta külma weega pestakse ehk wärskte jaheda mullaga õerutakse. Ka röösa koorega ehk jälle puuõliga wõidmine piada abi saatma.

36. Muljutused.

Nende wastu on järgmine wahendil hea: Wõetakse ühe muna walge ja segatakse temale nõnda palju peenikest nisu-jahu sekka, kui salwiks tarwis on. Siis lisatakse natuke kampweri õli juurde, segatakse heaste läbi ning pannakse plaastrina haige koha peale. See kaotab

iga muljutuse juures walu. Niisamuti head on Maarja sõnajala lehed, kui neid peal hoiab.

37. Näowalu.

Tundemärgid: Range tramplik walu haftab filmakulmu lähidalt peale ja laguneb üle kõige näo laiali.

Haiguse põhjus on wigased närwid.

Arstimine jäegu osawa tohtri hoolets, sest et see haigus väga wisa on ning isearstimisega temale igakord parata ei wõi. Dr. K. soowitab selle haiguse põdejatele iste wannitamist, mida 4—6 nädalat, wahetpidamata, iga päew tuleb pruukida.

38. Ninast werewoolus.

See jäeb kergemal kordadel äätikaga segatud külma wee sisse lurtsumise läbi järele. Kui ninast werewoolus mitte üleliig ei ole ega sanneläbi elule kardetawaid juhtumisi, nagu minestuft ja muud sellesarnast ei sünni, siis ei pia teda sugugi waigistada püütama; sest enamiste on see loomuse abi, mis juba tihti haigel elu peastis. Restab aga werewoolus liig kawa ja ei aita muud wahendikud, siis pistetakse äätika ehk wee sees ära sulatatud maarjääe sisse kastetud linasest riidest ehk taelast pu'un werd woolawa sõorme sisse. Ka lõualuude tugewaste liigutamine, närimise moodi, olla sagedaste abi toonud. Wiimane õpetus on kõige kergem, sellepärast soowitan tema järele proowimist kõigile.

39. Nohu.

Tundemärgid: Ninaõõrmete ilanahad on ülesse pundunud; nina on kinni, ehk jookseb ilast vedelat; silmad on punased, jooksevad wett ja kardawad walget; pea on uimane ehk walutab; liitmed raske, nagu oleks tina täis.

Saiguse põhjus on külmetus, teäranes niiske ilmadega.

Arstimine on seesama, mis kõha juureski: woodis sooja riide all olek, higistama ajama jookide pruukimine ja sauna lawal higistamine ning jalataldade wihitlemine. Mõned kiidawad tulufalks, soolamata looma raswa nina õõrmetesse pista, aga mina seda ei ole katsunud. Aga nina õõrumine sõrmedega, mõlemilt poolt küljest ja pealt, on ikka hea olnud.

40. Nõgese-tõbi.

Tundemärgid: Ihu peale ajamad ohatused, mis nõgese kõrwetusega ühesarnased on. Nõige rohkem on neid rinna ja käewarte peal. Nemad sügelewad üsna tüitawalt ja pärast sügelemist on nagu nõgese kõrwetust tunda. Ohatus tuleb kerge palawiku all ühe kuni kahe päewa jooksul ilmsiks. On ta mõne päewa seisnud, siis kaob tema pea jälle ära, ja kui see ka mõnikord uimastust ehk minestust sünnitab, ei too ta sellegipärast mingit hädaohtu. Mõne inimesele tuleb nõgese-tõbi reeglindedul iga nelja nä-

dali järele ilma palawikuta. Külgehakkaw see töbi ei ole.

Tõbe põhjused: Külmetus ja naha wälja-aauramise takistus.

Arstimine: Kui töbi naha-wälja-aauramise takistusest tuli, siis joodagu wleedri-theed, millele higistamise ergutuseks nua otsa täis salmiaki sekka on pandud. Tuba olgu ühtlane soe. Sööki piab kerge olema. Selle, iseäranis öösel piinama häda wastu, mis une rööwib ja sagedaste wäga wisa on, aitab kõige paremine kookuspähkli-õliga õerumine. Peale selle hoitagu mitmed nädalid kange söögirohtude ja äritama jookide eest; kõige kahjulikumad nendest on wiin ja õlu, mis igalpool õnnetust sünnitawad ja wiletsust küliwad.

41. Pael-uss.

Sinised rõngad filmade ümber ja koletu nälg, foolikate waluga waheldates, on küll sagedad awaldused, mille läbi pael-uss oma olekut tunda annab, päris kindlad märgid ei ole nad aga mitte. Minukene tõsine märk on pael-ussi tükkide ära tulek.

Arstimine: Keedetakse wärskest kõrwitjast supp, millele natuke riisi sekka wõib panna. Sellest supist süiakse kaks päewa järgimööda 1—2 taldriku täit. Siis kooritakse umbes 125 gr. kõrwitsa teri, kuiwatatakse neid, keedetakse, segatakse 100 gr. peenikese suhkruga ja süiakse iga kahe tunni järel theelusika täie kaupa. Kui see wahendik teisel hommikul weel oma mõju ei awalda,

siis tuetatakse seda supilusika täie ritšiinuse-õli läbi. Lastele antakse paljalt kolmas ehk neljas osa ülemal nimetatud portsjoonist. Pael-uss tuleb inimese kehas enamiste kahte seltsi ette — kitsas ja lai; kolmandamal (laial) seltsil on iga lüli külles kised. Wahendiku selle wastu ärgu pruugitagu mitte enne, kui juba keha tühendusel wälja tulnud tolli pikkused tüfid temast teadust annawad; see sünnib enamiste hapu-oblikate ehk heeringate söömise järele. Sagedaste pruugitam rohi on 1 dragma sõnajala-juurt ja 5 untsi pärna-õie-theed. Kahe tunni järel võidakse siis 1—2 supilusika täit ritšiinuse-õli ehk maksatraani wõtta.

42. Paha hingeõhk.

Selle wia sümptomiks on kolm põhjust: ta tuleb õõnsast hammaist, rikunud maost ehk hinge-kõri haiglikust ärasteist.

Arstimine: 1) On õõnes hammas põhjusteks, siis on üleüldine suu puhastamine juba küllalt aitaw, weel enam aga rikunud hamba õõnsuse enese puhastamine. Kui õõnsus täieste puhas, siis võib seda wahaga täis täita. Hammaste loputamine lahja karbool-weega, wähendab halwa lõhna. 2) Tekkib halw hingeõhk rikunud maost läbi, siis antagu esiteks oksendama ajawaid ja kõhtu lahti tegewaid wahendikke, pärast mõru kõhutillkaid, kus juures arstitaw söömises waljut korda piab pidama, kõiki liharoogaid ja raskesti seedimaid toitustid koguni maha jätma. 3) Halwa

hingeõhu wastu, mis hingefõri haiglikust wäljaheitmisest tuleb, on puusüe pulwer hea, mida kolm korda nädalis, õhtul enne magama mine- mist, supilusika täie weega sisse tuleb wõtta. Ka on hea, kui hammaid kalmuse juure pulwriga õerutakse ja siis suud weega wurtfutakse.

43. Pasandus.

Harilikult tuleb jee wäga tüitu ja sagedaste ilmum tõbi külmetamisest, aga ka seedimise ta- kistusest. Mõlemil korradel on tarwis sooja riiete, nimelt kõhu ja jalge kätte eest hoolt kanda. Kui haigus wäga wisa on, siis siutagu külma wee sisse kastetud ja tahedaks pigistatud kätte rätik ümber kõhu ning heidetagu woodisse pikali, siis jaadakse warsji head järeldust tunda. Märja rätiku peale tuleb weel kuni riie mäsvida.

Külmetusest tulnud pasanduse juures pruugitagu piparmündi- ehk kummelitheed, ja kui üht- lasi suur walu on, pandagu rukkijahu aetusi kõhu peale. Tuleb pasandus seedimise korratusest, siis ärgu pandagu seda mitte järsku kinni, waid püitagu ohsenduse läbi kergitada, mis selle läbi sünnib, et õli sisse kastetud jule otjaga kurku ku- tistatakse. Läheb aga pasandus wäga kangeks, siis wõib tagast sisscpriitimist ettemõtta ning kõhtu õeruda. Seal juures saagu jõogi poolest kan- geste kassinust pietud, jõödagu ainult saiapudi, kae- ratangu-leent ja hoitagu piima, puuwilja ja hapu toitude eest. Kuimatatud mustikmarjad (Heidel- beere) panewad kõhu kinni. Mõned waigistawad

paſandust ſelleläbi, et uue männi laua õige pa-
lawaks teewad ja ſelle peale iſtuwad. Peale ſoo-
juſe näitawad ſiin ka puu ſees olewad waigu jaod
oma mõju awaldama. Üleüldſe ei ole paſandus
mitte igakord kahjuline, ei tohi ſellepärast ka mitte
häkiſelt finni pandud ſaada. — Kes korralikult
elab, söödmises ja joomises piiri piab, ſee ſaab
ſeda haigust wäga wähe kannatada.

44. Päewatuſe waſtu

on hea, kui nägu ja käſa õhtul rõõſa piimaga
peſtaſſe. See teeb ihu jälle walgetſ. Mõni-
kord aitab ka petipiim. Mõned hoiawad päewa-
tuſt ſellega eneſelt eemalle, et nad endid õhtul pe-
ſewad, aga mitte hommikul.

45. Peafärnad.

Selle wiga waſtu pole mingit muud wähen-
diku tarwis, kui juuksed lühikeſeks lõigata ja pead
kaſs korda päewas, hommikul ja õhtul, leige wee
ning ſeebiga hooljaſte puhtaſs peſta, kuni kärnad
kaowad. Sellel kombel olen ma paljudel kooli-
laſtel peafärnad ära arſtinud, kes koduſt ſeda
tõbe kooli kaſſa tõiwad. — Kus inimeſed puh-
tufes ja korralikult elawad, ſeal ei ſaa peafär-
naſid palju näha.

46. Peafõõmamise

waſtu aitab, kui pead mõni kord nädalas glitſe-
riin-ſeebiga peſtaſſe. Kui wõimalik, ſiis wõetagu
peſemiseks wihma- ehk jõe- wõi järwe-wett.

47. Peawalu.

Peawalu võib mitmesugune olla ja mitmest põhjusest tõusta. 1) Röhu üleliigsest täis söömisest. Niisugusel korral joodagu klaas wett ja kaidagu wäljas wärskte õhu sees. 2) Halwa seedimise läbi. Sarnasel korral püitagu kõhtu tugewa toitude paraja pruukimise, ka kalmuse-juure närimise läbi endiselle järjele aidata. Peawalu jääb siis iseenesest järele. 3) Were rohkuse läbi. Kui see põhjuseks on, siis piab kõik waimustawad joogid, nimelt kõik piirituslised ja kohwi kõrwale jätma ja ainult wett jooma. Mõnikord jääb peawalu selle läbi maha, et pea rätikuga kinni siotakse ning moodis kinnise filmadega wagu si pikali ollakse. Wahest jälle annab lõhnaw-piirituse ehk tarbooli-wee lõhna ninasse tõmbamine abi.

48. Peeretuse-tõbi.

Tundemärgid: Röht ajab ühtelugu täis, mis walu teeb, kõhtu mürisema paneb ja peeretama ajab. Wahest hakkawad ka kõrwad pilli ajama.

Selle wastu aitab parajus ning kindel kord söömisel ja joomisel, kõigi niisuguste söökide eest hoidmine, mis kergeste gaasi siigitawad, nagu: pärmine õlu, kapsad, wärskte puuwili, kaunawiljad ja wärskte leib.

Söödagu põletatud kohwiube ehk süepulwrit wõi joodagu köömne-theed. Röhtu õerutagu tubliste flanelliga. Harjumata söökide eest on tarwis hoida. Iga söögi korra järele tuleb pisut jalutada.

49. Piisufeste laste karjumine.

Lapsed kiskendavad wahest nõnda kangeSte, et neid kudagi waigistada ei jõua. Selle tüitama karjumise põhjused on kas nälg, walu ehk ka ärahellitus. Need ei ole mitte raskest ära uurida. Karjub laps nälja pärast, siis imeb ta suhu pistetud sõrme ja jäeb kõhe wait, niipea kui toitu saab. Karjub laps walu pärast, siis on tema kiskendamise heal läbitungimam, ta ei wõta toitu wastu, sipleb käte ja jalgadega ning läheb näost punaseks ehk siniseks. Et nüüd aru saada, kus lapsel walu on, wõetakse teda soojas tuas riidest lahti. NähaKse siin juures, et mähkme wõõ mitte liig kõwaste finni ei ole, siis on temal seestpidine häda. Tõmbab laps jalad kõhu wastu kõwerasse ja lööb siis jälle järsku sirgeks, hakkab seal juures järsku karjuma ning jäeb wahel wait, siis on temal kõhu walu, mis niikõhe sooja kummeli-thee tagast otsast sissepritsimist, sooja rätikute kõhu peale panemist ja üleüldise lapsele sooja riiete ümberpanemist nõuab. On lapse kiskendamine palawikuga, kõhimisega, offendamisega j. n. e. ühendatud, siis tähendab see haiguse järge, mille wastu tarwis on arsti abi otsida. Wäga tulus on lapsele kiskendamise wastu Wenkeli-theed anda, mis mõnikord aitab. See on ka nurganaistele hea. Karjub laps muidu, sest et ta alalise süles hoidmise, kiigutamise ja hällitamise läbi ära on hellitatud, nõnda et ta ülewal olles sugugi wagusti

ei tahta seista, waid ühtepuhku õõtsutamist j. n. e. nõuab; siis jääb ta kobe wait, kui teda asemelt ülesse wõetakse. Kui laps on harjunud päewal magama ja õõsel ülewal olema, siis katsutagu teda päewal ülewal hoida ning pestagu õhtul, mis läbi ta wõsib ja siis õõsel rahuliste maga b. Kõik nõndanimetatud „lapse rohud,“ mida mõistmata moorikõesed õpetawad, toowad haigusid ja mõnikord surmagi enese järel, mikspärast igauhte nende eest hoiatan. Kus siin raamatus antud juhatused ei aita, seal küsitagu tohtrilt nõuu ning abi.

50. Pisikeste laste rawitsemine.

Puhas õht on pisikeste laste kofumiseks kõige esimene tingimine. Sellepärast ei tohi tuas halba õhku, suitsu, tolmu ega mingit auuru olla. Lapsed, mis suwel sünniwad, piawad juba kahe ehk kolme päewa wanaduses wälja wärskõ õhu sisse saama wiidud. Talwel wõib neid 10 nädali pärast selge ilmadega keskpäewa ajal natukeseks ajaks wälja wiia.

Raheljal esimesel elupäewal saagu laps poolpimedas tuas hoitud, mis kord-korralt walgemaks tehakse, kuni lapse silmad walgusega harjunud on ja ta seda kahjuta kanda wõib. Paras tua soojus on 14 — 16 gr. R. Uhi saagu muidu küetud, aga mitte söõgi keetmiseks tarwitatud.

Lapse esimese riidesse paneku juures pandagu tähele, et nabanöör mitte ära ei saa

Katkestatud, et mähkme-wöö mitte liig kõwaste kinni ei saa kistud, mis hingamist takistab.

Puhtus on terwise kohta väga tarwiline. Pisukesed lapsed piawad iga päew kümne minuti kauaselt soojas wees pestud saama, mis 29 gr. R. järele on. Negamööda võib soojust 28 — 27-me peale alandada.

Rõige parem toit lapsele on emapiim; kui ema imetada ei wõi, siis lehma ehk kitse piim. Rõige parem emapiima järele on lehma piim, millele aga alustuseks kolmas osa wett sekka piab panema. Kolmandamast kuust saati suudab laps juba lehma piima ilma weeta kanda. Toitu piab ikka kahe tunni tagast andma. Pea kate olgu kerge ja õhukene. Soojad ning paksumütšid on koguni laidetamad.

51. Bleef-tõbi.

Tundemärgid: Ihu on kahwatanud, keha jõuetu ja kasina soojusega, meel nuffer, hing kinni, söögisu kadunud, süda peksab kõwaste ja jalad paistetamad.

Tõbe põhjus on were üleliig wesiseks minek.

Arstimine: Haige söögu kergeid söökisid, nagu tangu leem, piim j. n. e., tuulutagu sagedaste tuba ja liigutagu ennast rohkest waba õhu sees. Pärnapuu õied, mis Mai kuu sees enne päikese tõusu korjatud ja warjus kuivatatud, liotatakse wee sees ning juuakse seda wedelikku senikaua, kuni haigus kaob.

Subast raua ehk terase puru pannakse pudelisse, walatakse wett peale ning wõetakse sellest, kui ta mõne päewa seisnud, päewas kolm korda üks supilusika täis.

Suure rahutuse, südamepõksmise ja weretungimise juures pruugitakse järgmist wahenditku: põldhumala ekstrakti 1 osa, piparmündi-wett 8 osa; ehk juuakse koirohu-, pomerantsifloore- ja kalmuse juure theed. Kõige parem on aga ikka tohtri nõuu ja abi.

52. Põlenud haawad.

On õnnetuseks olnud suurt osa kehast ehk terwet keha põletada, siis on kõige parem wahendit, ennast toore puuwilladega ümber mähkida lasta. On aga põletuse haaw pisukene, näituseks käe, näo, üksitu sõrme j. n. e. külles, siis on ja jäeb kõige paremaks wahendituks ikka nõgese-tinktur, mida igast apteekist paari kopika eest saada wõib, aga mis ta ise walmistada ja tagawaraks hoida wõib. Selle täieste parandawa ja ruttu mõjuma tinkturi walmistamine on järgmine: Juuni kuu hakatusel lõigatakse suurte kõrmetaja nõgese ladwad umbes poole arshina kõrguselt ära, särmitakse peenikeseks ja tõugatakse natukesse wiinawaimuga (Weingeist) pudruks, pressitakse seda siis wälja, walatakse niisama palju piiritust juurde ning lastakse heaste finni kõrgitud pudelis seista. Mõne aja pärast peale selle saab siis selgunud wedelik ära walatud ja see tinktur kuiwas kohtas alal hoitud.

— Kergetid põletuse haavafid mõia koha õliga, kõige parem lina- ehk puu-õliga ja õeru siis keedu foolaga kõvaste. Nahk jääb termeks ning valu kaob pea. — On keegi ennast kirjalaki tilkumise läbi põletanud, siis lastu last külmaks minna ja ärgu tõmmaku mitte koha ära, siis on vähe valu tunda ja nahk jääb ka rikkumataks. Väga mõnus on põletatud kohta jahuga paksumt üle puistata ning siis puhta, kuiva linase riidega üle siduda. Balu saab selleläbi niikoha waigistatud; tuleb see siiski tüki aja pärast tagasi, siis võetakse side ümbert ära ning puistatakse uueste jahu peale, ilma endist alt ära kraapimata. — Uue- mal ajal on leitud, et põlemud haavade parandamiseks glitseriin väga mõnus on, kui sellega wiga saanud kohta koha määratakse ning iga päew kor- ratakse. Rõndasama hea ehk veel paremgi on ühe poti lille sahwt, mida aloeks hüitakse; tema sahwtine oks lõigatakse lõhki ja pannakse haige koha peale.

53. Rinnakramp.

Tundemärgid: Rind saab häktselt nagu kinni nõõritud ja hinge tõmbamine läheb nii raskeks, et selleläbi mõnikord laskatuse surm ähwardab tulla, kui õigel ajal abi ei saa otsitud.

Arstimine: 1) Goodagu aniisitheed. 2) Et õõsise rinnahäda eest hoida, segatagu riivitud mädarõigast meega ja mõetagu sellest õhtu magama minnes üks supilusika täis sisse. 3) Mõetagu hom- miku wara paar supilusika täit wälja pressitud

rõika jahuti. 4) Väkastust ähwardama rinnatõbe juures pannakse sinepi-jahust ning äätikast tehtud sinepi taignat rinna peale. Räte palamasse wette pistmine kergitab rinna krampi. Niisama ka sissepoole käewarre peale wärskelt riivitud mädarõika panek. 5) Kui pihutäis kadakamarju kabe toobi weega nõnda kaua keedetakse, kuni weel pool wedelikku alles on jäänud, seda siis läbi kurnatakse ja suhkruga magusaks tehtult juuakse, siis toob see igas rinna-haigusel tähtsalt kergitust. Et rinna-haigusid väga mitu seltsi on, millede wahetegemine õppimata inimesele raskets läheb, sellepärast küsitagu arstilt nõuu.

54. Noos wõi heliting.

Tundemärgid: Shu on haige koha pealt läikiw-punane; wajutab näpuga peale, siis kaob punetus ära, tuleb aga koha jälle tagasi, kui sõrme ülesse tõstad. Mõnikord on punetuse peal pisukesed willikesed.

Haiguse põhjused: Range wihastamine ja raske ehmatus.

Arstimine: Rõige pealt kutista õli sisse kasetatud jule otsaga kurgupära, et offele hakkad, siis wõta theelusika täis wee sees sulatatud glauberi-soola, mis kõhu lahti teeb, ja joo õige rohkestes külma wett.

Wälimiseks wahendiks pane roosile puuwilla, läbisuitjetatud takku ehk peeneks tambitud keedu-soolaga segatud ruffi-jahu kotikese sees soojalt

peale. Mõned arstid tõendavad, et külma wee sisse lastetud rätikud väga tulusad olewat roosi peale panna. Aga mina olen sellest suuremat abi näinud, kui roosi kuivalt saab hoitud ja nõnda toheratatud, nagu siin õpetasin.

55. Rõuged.

Tundemärgid: Esiteks tuleb palawik, siis ajawad kolmandama päewa õhtul punased lapid ihu peale, mis mädawistrikkudeks lähewad ja alles kahe nädali pärast ära kuiwawad. Tõbbi on külgehakkaw.

Arstimine: Haige hoitakse jahedas tuas, kus puhas õht walitseb. Kui tuba liig palaw on, siis wõib see haigelle surma tuua. Lähewad rõuged mädanema ja hakkawad sügelema, siis piab nende katki kiskumise eest hoidma, sest selle läbi jäewad sügawad armid järele. Dr. R. soowitab tõbe hakatuses, kellel palawik väga suur juhtub olema, joola haput 20 — 25 tilka toobi wee sisse ja sellest haigele juua anda.

56. Sadajalgjed.

Sadajalgjed wõi waewatäid signewad roppusest, aga ka liigsest waewa kannatusest ja kangeast näljast. Esiteks tekkiwad nemad kubeme-, siis kaindla-aluse- ja wiimaks ka koguni silma- kulmu-karwadesse.

Arstimine sünnib sellel wiisil, et pesitanud kohad apteekist toodud halli elamhõbeda salwiga ära

määritakse, mis waendlaste hinged wälja wõtab. Peale selle elatagu puhtaste ja kassinaste, magatagu õigel ajal ning soovitaw osa, ja hoitagu liig wäsitawa waimu-töö eest.

57. Sammalpool wõi weise-röögates.

Tundemärgid: Pisukesed kobaras seiswad wistritud, mis pärast poole ihu peale laiemalle lähewad ja haige koha korpa wõtawad.

Arstimine: 1) Sage pesemine leige seebi-weega. 2) Pesemine weise rooja peale kogunud wihma weega. 3) Kui sammalpool niiskust wälja ajab, siis wõitagu teda wäawli jalwiga. Suur tähtsus on selle arstimise juures elukorral. Haige piab lihtsalt ja korraliselt elama, palju wett jooma, kerget toitu sööma, raswaseid ja soolaseid sööki-
sid ning äritawaid jooki-
sid põlgama, sagedaste suplema ja wärskte õhu sees liikuma. Raskestal korral tuleb arsti abi otsida.

58. Silmahaigus.

Silm on väga õrn asi, sellepärast saagu teda ka hoolega hoitud. Tubase töö juures paistku walgus ikka pahemalt poolt. Gest ehk paremalt poolt paistew walgus on väga kahjulik. Lambi tuli ei tohi mitte wirwendada, ega kord suurem, kord wähem olla. Lambi kuppel olgu selgest walgest klaasist. Tumedast klaasist tehtud, heleda sisse liibitud joonte ning wiguritega kup-

lid on väga kardetavad, niisama ka rohelised kuplid. Kes alaliste tule walgel tööd teeb, niisutagu filmi aeg-ajalt wärste wee sisse kastetud wammiga. On tolm filma sisse läinud, pannakse film puhta wee sisse ja pilgutatakse õige rutuste mitu korda, misläbi tolm wälja saab loputatud. Kui mingi puru filmas on, pistetagu wähi-kiwi filma sisse, see liigub seal puru otsides ümber, wõtab seda enese külge ja kukkub siis wälja. Kui leitakse wähtide seest nende kesta uuendamise ajal (Juuni kuu lõpul ja Juuli kuu alustusel). Silma põletiku korral wõetagu kaks riista wärste, puhta weega; ühe sees niisutatakse puhtaid linase riide lappisid, mis korda mööda filmade peal hoitakse, teise sees pestakse pruugitud lapid puhtaks. Smewa lapse filmade peale tõmmaku ema oma rinna piima ja pühkigu pärast rähm puhta rätiku nurgaga kergeste ära. Igas filma-haiguses on aga ikka kõige parem, kohe osawa filmatohtri abi otsida.

59. Sinimill.

Tundemärgid: Palavik, kange wäsimus, külma warinad, süda on raske, pea käib ümber, wahel on ka oksendus ning pasandus, wiimaks tuleb will ihu peale nähtawalle; mõnikord aga alles peale surma.

Haiguse põhjus: Will tuleb sellest, kui muhutohtrise elajaga tegemist on olnud, mispärast selle eest hoidma piab. Siiski juhtub mõnikord, et ka pisikesete laste juureski seda wiga ette tuleb.

Arstimine: Poolteise kortna mee hulka lastakse 30 tilka soola-haput ja antakse sellest iga kahe tunni pärast üks supilusika täis sisse. Kui will näha on, siis tilgutatagu temale selget soola-haput peale; pärast piab haawa kaua mädaneda lastma. Kus arst ligidal, seal otstitagu kohe selle abi.

60. Skariati tõbi.

Tundemärgid: Range palawik ja kaela haigus; kahe — kolme päewa pärast tekkivad laiad punased plekid käewarte peale, kust nad laiemalle minnes wiimaks ihu üleni ära katawad. Puna sed lapid jäewad wiieks kuni kuueks päewaks peale, siis kaowad nemad ja hakkab nahk kestendades ihupealt ära tulema. Mõnikord algab see tõbi peaju põletikuga ja suretab siis haige paari päewaga, kuna ta teinekord koguni kergeste mööda läheb. Tõbi on külgehaakaw.

Arstimine: Haige piab parajas soojas tuas olema ja kolmeks nädaliks sängi jääma. Ka kehätühendus saagu tuas ära toimetatud. Joogiks olgu külm wesi ja söögiks lahja kört. Kui haigus väga raskesti läheb, siis piab ufinaste arsti abi otstitama. Mõned tohtrid kiidawad selle haiguse juures heaks, ihu üleni õliga wõida, mis walu wähendab ja tõbe kergitab.

61. Soe-tõbi.

Tundemärgid: Range wäsimus; pea walutab, just kui tahaks lõhkeda; tusane meel ja kurptus; silmad kirjud, pea käib ümber.

Haigus wältab tats kuni kolm nädalat ja lõpeb siis kas surmaga ehk pitalise paranemisega.

Tõbe põhjused: Toidu puudus, lämmastaw tubane õhk, koristamata oled, liig üle jõuu käidaw töö, hirm, mure ja üleüldse kõik närwide nõrgastajad sündmused.

Arstimine: Haige hoitakse jahedas tuas, milles puhas õhk puududa ei tohi, waid tihti tuulutatud piab saama. Pea ümber pannakse haigele külma wee sisse kastetud rätitud ja antakse, kui tal janu on, külma wett juua. Söögiks ei tohi midagi muud anda, kui üksnes tanguleeme wedelat. Juhtub, et haigus wäga rängaks läheb, siis saagu ikka tohtri käest abi otsitud.

62. Soolikafraamp.

Tundemärgid: Ränge walu soolikate sees, mis kord muidu näpistab, teine kord kõwerasse kofku kisub; kord on kõht termelt walu täis, teine kord uugab see ühes ainsas kohas.

Arstimine: 1) Raeratangu leeme wedelast klišterid natukesse puu-õliga on soowitamad. 2) Wäga kange kõhuwalu juures on linaseemne-
thee ehk kummeli-
thee joomine tulus. Ühtlasi kastetagu tükk flanelli palawa kummeli-
thee sisse, pigistatagu wälja ning pandagu kõhu peale. 3) Tuleb wiga külmetusest, siis lastagu haiget wleedri-
theed juua ja pandagu temale käterätikute sisse mähitud palawaks tehtud taldritud kõhu peale. Soolikateframbi ajal piab ennast kõigi hapu kraami,

puuwilja ja raskestes seedima toituda eest hoidma. Dbratangu leeme wedel on väga soovitaw. Wiina ja õlle pruukimise eest tuleb hoida. See on täitsa male õpetus, kui kiidetakse, et wiin rohks olla.

63. Soolatüüfad.

Tundemärgid: Käed ajawad pealt lõhkewaid, kõwa, kuiwi rakusid täis; mõnikord on nad üks seal, teine teal — aga wahest üsna kobaras koos. Walu nad ei tee, aga et nemad kae väga näotumaks teewad, sellepärast tahaks nendest küll igaüks lahti saada.

Arstimist pole neile tarwis, nad kaowad omal ajal iseeneest ära.

64. Suukäsnafesed.

Need on weikesed, pekised rakufesed, mis pisukeste lastele harilikult esitaks keele külles, morkade ning põskede sifemises külles ning kurgu-laes ilmuvad, mõnikord aga ka kurku lähewad ja endid üle terve soolikataewanduse kuni pärasoolikani wälja laotawad. See haigus, mis niiheaste laste kui täiskaswanud inimeste juures ette tuleb, sünnitab kanget kõrmetust ja raskendab lastel imemist ning neelamist. Selle tagajärg on palawik, rahutus, unepuudus, pasandus ja kange kusemine, mis lapsed ära kurnab ning jagedaste surmale saadab. Sellega ühtlasi lõhkewad ja walutawad ka nisanibud, mille otsas suukäsna haiguses olewad lapsed imewad.

Haiguse sünnitajad on: esimene must roojus, mis lapse soolikatesse oli jäenud ja hoole- tusesse jäetud puhastamine suu seest, kui laps oli imenud ehk muud toitu saanud; nisa otsa ma- gama jäemine, imetaja liig rammus piim ja nisa otsas imemine, kus enne käsna tõbes suuga laps oli imenud ning nisa-nibu mitte hoolega puhtaks pestud.

Arstimine: Nõnda pea kui käsna kesed ilm- sille tulewad, mähitagu linase riide lapikene üm- ber sõrme, kastetagu külma wee sisse ja pestagu lapse suu, ehk õerutagu rakukesed peenikesse suh- ruga katti. Kui suukäsna kesed juba ülekätt on võtnud ehk koguni pruuniks hakkawad minema, siis on waja wiibimatalt arsti abi otsida.

65. Sügelised wõi kärnad.

Tundemärgid: Pisukesed rakukesed läbi- paistwa wedeliluga tekkivad esiotsa sõrmede wa- hele, kae randmesse, küinarnuka- ja põlwe kõwer- dusse, ning lähewad neist kohtadest wiimaks üle terve keha laiali, üksnes filmanägu puutumata jättes.

Tõbe sünnitajad on sügeliste-lestadeks nime- tatud pisukesed elukad, kes rakukeste sees elawad, aga nii pisukesed on, et neid palja filmaga su- gugi näha ei wõi. Tõbi on külge hakkaw.

Arstimine: Haige läheb sauna lawale, higis- tab seal tüki aega, kuni sügelised kõik ihu peale tulewad, siis woiab ta ennast salwiga, mis peeni-

kesest wääwlist ja sia raswast kofku on segatud. Wõidmine piab kõwaste nühtides sündima, nõnda et rakkufesed katti lähewad, siis on salwi mõju seda suurem. Kui haige weel tüki aega soojas on istunud, siis paneb ennast riidesse, ilma et salwi ära peseks. Olivad sügelised noored, siis on ühefordsest salwimisest küllalt — on nad aga wanad, siis tuleb teisel ja kolmandamal päewal, uueste salwida ning alles neljandamal päewal ihu ära pesta ja puhtad riided selga panna. Wene talu-rahwas arstib oma sügelisi sell wiisil, et sauna keris punaseks küetakse, kärna-haige siis lawale lähed ning ennast kange kuuma käes tubliste wihtleb. Nagu ma ise olen näinud, aitab see igaford, kui sügeliste põdeja mitte palawa leini wastu liig hellik ei ole. Laste sügelistele, kui nad mitte liig wanaks ei ole läinud, aitab sagedaste see, et neid meega pestakse, mille sees kadaka oksid on keedetud. — Kärnade ajal seljas olnud riided saagu kange lehelisega pestud ja mis pesemist ei kannata, need palawas sauna leinis auutatud, enne kui neid jälle pruukida võib. — Onnis Dr. Kreuzwald kiidab wana kuu lõppu kõige paremaks sügeliste arstimise ajaks.

66. Tiisikus.

Tundemärgid: Haige tunneb rinnus kitsust ja kõhib alaliste. Esiotsa on kõha kuiv, aga pärastpoole hakkab röga tulema. Reha jäeb ffordralt lahjamaks. Shtu eel on haigel külm ja wastu hommikut higistab tema.

Haiguse põhjused: Ranged äritused, mis werd kopsudesse ajavad, umbne, niiske õht, alaline töö juures kõveras istumine.

Arstimine siin palju parata ei võdi, nimelt kui töbi wanaks on jäenud. Sellepärast on ikka haiguse eest hoidmine pea-asi. Aga kui töbi alles noor, siis aitab alaline islandi-samla-tee pruukimine: iga hommiku 2 — 3 tassi täit. Nii-samuti on väga soovitam rõõsa, praegu lüpsitud, piima joomine; iga lüpsi korra järel $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ toopi, ja uimastama jookide põlgamine.

67. Une puudus.

Tundemärgid: Muidu kõigiti terwel inimesel kaob uni ära, mis nädalite — jah, kogu aastate kaupa võib kesta ning mis inimese kangeste ära kurnab ja mõnda haigustki tagajärel võib sünnitada.

Haiguse põhjus on üleliigne närwide äritus.

Arstimine: Rasta pool käterätikut külma wee sisse, pane tema siis nõnda labaluude wahetele selja peale, et ühtlasi ka kaela ja poole pead ära katab, siis laota liig rutulise äraauramise talistuseks veel rätiku kuiv pool üle. See mõjub ruttu ja heaste, sest ta karastab pea-aju ning toob magusat und. Meile, kes suurt pea-aju äritust kannatawad, olgu raske waimutöö ehk mure läbi, annab see wahendik alati abi. Üleüldse on selles hädas veel järgmist nõuu-annet tähelepanna: liigu waba õhu sees, pia söömises parajust ja hoiu

iga waimuärituse eest. Kes wiina ning õlle pruufija on olnud, see jätku teda üsna maha, siis wähenewad mitmed haigused ja elujärg paraneb nähtawalt.

68. Ussi-tõbi.

Raks tõuugu ussa waewawad lapsi kõige rohkem, need on solkme- ja narmas-ussid.

Haiguse märgid: Laps sööb palju, kõht läheb põnni, asjal käimine on korratu, ööfine magamine rahutu, nägu jääb kahwatuks ja laps kaebab tihti kõhualu üle.

Arstimisel saagu kõige pealt jahupudru, kartohwlite, kookide, kimpide, juustu ja munade söömine maha jäetud. Kerge supptide söömine aitab sagedaste enam kui arstirohud. Solkme-usside wastu aitab kõige paremine tuttau ussirohi. Teised mõjuwad wahendikud on weel: 1) piima fees keedetud küislaug; 2) rohke meega joodud piparmündi-thee; 3) ussikoogid, mida apteegist võib osta. Kui eespool nimetud wahendikud ei aita, siis tuleb tohtri käest nõuu küsida.

69. Walgede woolus.

Tundemärgid: Smatupest woolab walget, kollakat ehk rohelist nilwa, mis mõnikord süldi sarnane pak, teinekord wedel on.

Arstimine: 1) Töö ja karst eluviis on selle haiguse kõige suuremad parandajad. 2) Igapäewane haige koha külma weega pesemine ja sage jões suplemine on ka hea, kus juures päewas paar

tasfi täit kaharmündi-theed mõib juua. Kõige parem on aga ikka arsti käest nõuu ja abi paluda.

70. Warjusurma siise langenud õnnetumate awitamine.

1. Warjusurm külma läbi. See warjusurm tuleb hõlpsaste kange külma läbi järgmistel põhjustel: üksijärgi puhuma kange tuule juures. 2) Aris-tawa jookide, iseäranis wiina pruukimise järele. 3) Tarwilise kehaliiku liikumise puudusel. Niipea kui wäsimust tunda ja uni peale hakkab tik-tuma, on tarwis liikumist rohkendada, sest mingi asi ei ole kahjulisem, kui esimese wäsimuse tund-musele järele andmine ja puhkama jäämine. Kül-metamise eest hoidmiseks muretsetagu soojad riided; iseäranis soowitaw on kustutuse ehk kuima-tamise paberi liikmete ümber määsimine ja ramusa õliga mõidmine. Napsi asemel, mida etsilikult ikka „soojenduseks“ mõetakse, joodagu kohwi. Külmamise märgid on: alustuseks nagu jookse-fiwad sipelgad naha all, ühtlasi on pisteid, kõr-wetust ning walu tunda. Pärast hakkab tundmine vähemaks jääma, liikmed jääwad kangeks, mõtted kaowad, uni tuleb peale, kõrwab hakkawad pilli ajama, tuleb mineistus, hingamine läheb raskeks, ninasõõrmed külmetawad kinni ja pehmed osad lähe-wad murduwaks. Selle põhjus on: 1) were roh-kendatud tungimine ja kokku kogumine keha kesk-organides, millest rindade rõhumine tuleb; were pea-ajusse kogumisest tuleb unine olek ja mõtete

ladumine. 2) Mustuses mõjub külm äritawalt, hiljem üliäritawalt ja selleläbi nõrgendab tema närwide-ühiskonda. 3) Pehme osade tarretuse ning sellest sündinud segaduste läbi elu tähtsamate organide toimetustes iseäranis hingamises.

Külmawõetud inimese aritamine. Esiteks on sarnase warjusurnu teise paika wiimise juures kõige suuremat ettemaatust tarwis; kõik pehmed osad on külmetanud, aprad ja mõivad sellepärast hõlpsaste rikunud saada. Pandagu niisugust ree peale heintest, hõlgedest ehk weel kõige parem lumest aseme peale. Siis ei ole midagi kardetawam, kui liig rutuline õhu soojuse wahetus. Tuttaw on, et rutuline õhusoojuse wahetus kergeste põletikku sünnitab ja selleläbi võib warjusurm tõsiseks surmaks muutuda. Sellepärast maetagu terve keha lumega kinni, pandagu julanud lumele jälle uut asemelle ning tehtagu seda nõnda kaua, kuni tundmise ja liikumise märgid ilmsiks tulewad, punetus ning soojus jälle üksikusse osadesse asuwad; meelesohtasid ja lõualuid pestagu lume-, katki tambitud jäe-, wiina ehk kanpweripiiritusega. Läheb selleläbi korda suud lahti teha, siis püitagu õhku sisse puhuda. Äritatagu sellejärele haistmise- ja maitsemise-organid ning kurgupära terawa wahendikkudega. Haistamise wahendikkudeks olgu siin: kange äätikahapu, sibulad, mädarõigas, sinep; ehk äritatagu keelt sule ladwaga. Rohkemereliste juures ja kui weri kange rindu ning pähe tungib, on tarwis hilje-

malt aadrit ehk kuppulasta. Võib haige neelata, siis antagu temale alustuses külma wett juua ja alles pärastpoole leiget, theed sitroni-sahwtiga ehk äätilaga. Kõiki neid wahenditka pruugitagu kütmata tuas; alles siis, kui soojus ihusse täieste tagasi on pöörnud, wiidagu haige sooja tuppä.

2. Warjusurm poomise ehk lägistamise läbi. See warjusurm tuleb kaela kinninöörimisest, mis läbi õhu sissetungimine wõimatumaks saab tehtud; sagedaste aga ühtlasi ka kaela külles olewa suurte werkaufiteste kofkulitsumise läbi, mis wereringjooksu lõpetab ning werd pähe paneb koguma. Poodute juures on sellepärast surm kolme wiisi wõimalik: läkastuse, rabanduse ehk ühtlasi mõlemate läbi. Altpoolt kõrisõlme kinni-nöörimise läbi saab hingetõri kofku litsutud, kuna lõua ja kõrisõlme wahel kinninöörimine suuri werkaufitefi trehwarab. Lootust elusse ärkamiseks annawad: 1) Kui abi wõimalikult ruttu tuleb, nõnda et ihu alles soe on ja elumärkifid weel tunda. 2) Kui sibe wäga lai ja niisugusesse kohta kaela ümber oli pandud, kus mitte hingetõri langet kofkunöörimist kartä ei ole. 3) Kui warjusurnu mitte wäga täieline ning loomu poolest rabandusele omane ei ole.

Poodud inimese awitamine. Esimene ja kõige loomulikum abi on kõigist wabastamine, mis waha hingetõmbamist ja werering jooksu wõiwad takistada. Selle juurde puutub poodud inimese õheliku otsast lahti lõikamine; peale selle wõetagu kõik kitsjad riided seljast ära ja wiidagu warju-

furmu niisugusesse kohta, kus tarwilisi peastmise katseid hõlpsaste ette võib võtta; hea ilmaga on kõige parem väljas waba õhu sees. On see sündinud, siis lastagu aadrit, et pea weresooned ruttu tühjaks saakswad, iseäranis weel, kui warjusurmu väga wererikas ja nägu sinikas-punafelt ülesse on pundunud; kui rabandus oli; pikemalt, kui enne poomist ägedaid meeleliigutusi oli olnud ehk ka palawust sünnitawaid jookisid joodud. Hingamise tegemusele sundimiseks on õhu sissepuhumist tarwis, mis sellel wiisil jünnib, et üks tugew mees oma juu warjusurmu suu peale paneb ja tema nina kinni hoides kõwaste õhku sisse puhub. Siis pritsitagu soolast wett tagast otsast sisse, pandagu külma wee sisse kastetud sidemeid ümber pea ja nühitagu jalatalla-aluseid kõwa harjaga. Võib warjusurmu natuke neelata, siis antagu temale alustuses theed weini-äätikaga ehk sitroni jahwtiga; hiljemalt kummeli-theed Hoffmani tilkadega.

3. Warjusurm uppumise läbi. Kõige ligem surma põhjus on siin niisamane: 1) Alakastamine kui kõige sagedam põhjus, sest et wesi hingekõrisesse tungib; võib aga ka 2) rabandus tulla ja siis alakastusega ühendatud olla. Rabandus võib uppujatele tulla: 1) Aasta-aja ning ilma läbi; kange palawuse ja wee suure märskuse juures. 2) Kui wette hüppamine väga palawa keha, ägeda meeleliigutuste, wiha ja ehmatusse juures ehk piiritusliste jookide joomise järele sündis. 3) Kui inimene häkiselt ehk juhtumise kombel kõrgelt alla

langes ja liiategi veel alaspidi peaga. 4) Kui ühtlasi suur wererohkus on.

Uppunud inimese awitamine. Esiteks muretsetagu, et uppuja ruttu ja kus wõimalik ilma suurema kahjuta weest wälja saab toodud ja elusse äratamiseks jündsasse kohta kantud. Siis puhastatagu õli sisse kastetud sõrmega suu ja ninasõermed mudast ning muust roojast ära ja seatagu õnnetu nõnda, et pea ja rind mõneks sekundiks ettepoole on painutatud, misläbi sissetunginud wesi suust ning hingetõrist wälja wõib woolada. Siis puhutagu õhku sisse, pestagu keha weega ja õerutagu jalataldastid ning südamekaemandust harjaga. Äritatagu ninanärwifid nuusk-tubaka läbi ja pritsitagu äätikat, ehk wiina ja wett tagast sisse. Wõib haigele midagi sisse anda, siis on selleks see thee Hoffmani tilkadega soowitam. On rabanduse märgid tunda, siis piab ühtlasi werd lastma.

4. Warjusurm wingu ehk kahjulise õhu läbi. Kahjulikud aurud mõjuwad uinastawalt närwifüsteemi peale ehk takistawad hingamist ja toowad sedamööda rabandust ehk lämmastust. Õhu kahjulikult halwaksminemisele annawad järgmised põhjused hoogu: 1) Glajalised wälja-auramised kinnistes ruumides. a) Hulga inimeste kauase koosoleku läbi kinnises ruumides. b) Külgehaakawa oluste figinemise läbi haige tubades, kus tarwiline õhupuhastamine puudub. d) Inimeste ja weiste wäljaheidetuste ning muu mädanewa oluste läbi kitsas kinnises ruumides. e) Kais-

kade mädanemise, furnute kabelites mädanemise läbi ja puusärfkide avamise juures. 2) Kange wälja auuramine taimedest linnises ruumides, taimedest, mis oma wälja-auuramise rohkuse ehk kange lõhna läbi juba iseenesest uimastawalt mõjuwad ja selleläbi äritawalt, sagedaste üliäritawalt närwide-süsteemi peale mõjuwad. Nende hulka langewad tuberoosi, orange, lilia, hüatsintide j. n. e. õied. 3) Sigiwad kahjulised gaasid linnises ruumides käärimast jookidest ning söökidest, nimelt õllest ja weinist keldrites, pikemalt käärimast leiwa-taignast j. m. j. Nemad mõjuwad kahjulikult enesest wälja ajawa süehapu gaasi läbi. 4) Sõguwast kivi- ja puusütest tulewa kahjulise gaasi wõiwingu läbi. Need mõjuwad litsuwalt hinge-tõmbamise ja ühtlasi nõrgastawalt närwisüsteemi peale. 5) Surmawa gaaside kogumine mäekaewandustes ja kaewudes. Need mõjuwad kõige pealt hingamise orgaanide peale kahjulikult ja sünnitawad lämmastust.

Sarnase warjusurnu awitamise juures wiidagu õnnetu kõige esiteks surmawast paigast eemalle. Inimene, kes õnnetumat kahjuliku õhu sees wälja läheb tooma, loputagu suud äätikaga, pidagu äätikat suus ja äätika sisse kastetud wamm ehk rätik suu ees. On õnnetu wälja toodud, siis wõetakse teda riidest lahti, pannakse istukille, pea heaste püsti, ja walatakse jäekülma wett kaela. Siis pestakse meelekohtasid ning otjaesist äätika ja külma weega, õerutakse waheldates käsa ning

jalgu soojendatud willase rätikutega ja pannakse jäed pea peale. Selle järele lastagu aadrit, mis siis weel uueste ette piab wõetama, kui weri wäga must on ja kui pärast were kangeste pähe ning rindu tungimise märgid nähtawalle tulewad. Siis on hingamise orgaanisid tegewusele panna, kui enne lõõtja abil kopsudes olew õhk wälja on tõmmatud. Sisse puhutakse puhast õhku. Ühtlasi wõib ka külmawee ja äätika klišteri panna, millele natuke soola sekka on lisatud. Wäljaspoolt saagu kangeid nahaäritawaid wahendikka pruugitud, näituseks: sinepitaignast, mädarõika plaastrid, palawaid rätikuid kulla peale, südamekaewandusse ja sääremarjade peale panna; wõib haige neelata, siis on werelaskmise järel kõige tähtsam oksendamise wahendik, mitte paljalt tühendamiseks, waid närwisüsteemi tugewaks äritamiseks.

5. Warjusurm wälgu läbi. See tuleb kangeist närwisüsteemi äritusest, mille järele jaoline ehk üleüldine alwatus ning surm wõib tulla. Siis ka paiklikust piitse läbi saanud wigastusest. Wiimaks finnijes ruumides piitse fışselöömise läbi kogunud hingamiseks kõlbamata aaurudest. Raitsewahendikud piitse wastu on: 1) Wäljas kange higistamise eest rutulise jooksmise, ratsutamise ehk sõitmise läbi hoida, sest et hobuse kange aauramine wälku juurde wõib tõmmata. Urgu seistagu mitte kõrge asjade ligidal, mis wälku külge wõiwad tõmmata, ega ka puude all. Rinnijes ruumides hoitagu ennast suurematest metallist asja-

dest eemalle. Peale selle on 2) iseäralikud abi- ja kaitseriistad soovitavad, mille seast piksewar- dad kõige tähtsamad on.

Wälgustrabatud inimese aitamine: 1) kinnises ruumis; siin on õhu puhastamine tuulutamise läbi ja õnnetuma wälja kandmine kõige esimene asi. 2) Wäljas on waja wigastatud inimest üles äratamiseks sündsaase kohta wiia. Siis puhutagu õhku sisse, pestagu keha äätika ja weega ning pandagu werised kupid rinna ning pihtade peale. Selle järele walatagu jäekülma wett pähe, pandagu pärast külmad sidemed pea ümber, pestagu keha äritawa, piiritusliste wedelustega, kampweri piiritusega ja Hispaaniakärpse-tinkturiga, õerutagu jalatalla-aluseid külma wee sisse kastetud harjadega ning pandagu äritawaid äätika- ja soolakliisteri. Ühtlasi püitagu haistmise- ja maitsmisenärwisid elustada. Läheb warjusurnu elusse äratamine korda, siis jäeb tema sagedaste hulgate ajaks nõrgaks. Tema saagu siis halasti wõetud ning pool istukille olekul rinnust saati maa sisse kaewatud, kuhu ta mõneks tunniks piab jääma.

71. Wähja=tõbi.

See on hirmus sööja haigus, mis sitemiste ehk wälimiste organide kallale asub ja pikkamööda eemalle jõuudes liha ümberkaudu ära sööb, kuni wiimaks mõne aasta pärast surmab.

Issearstimist selle haiguse juures ei maksa ette wõtta, sest et rohitemine temale palju ei mõju.

Kõige parem on, kui tõbi tunda, koha osawa tohtri juurde minna, kes sööja kõige juurtega wälja löikab. Lastakse wiga wanaks minna, siis ei aita ka löikamine enam ja põdeja piab hirmsat walu kannatates surmale ohwriks langema.

72. Wee-tõbi.

See tõbi on weefogumine naha alla ehk kuhugi ihu koopasse, mitspäraft seda tõbe naha-, rinna-, südamekoti- ja kõhuweetõbeks nimetatakse.

Arstimine jäegu tohtri hooleks. Koduseks wäendituks võib kadaka marja-theed pruutida. Ka kiidetakse riimitud mädarõika-juure sahwt suhkruga fiske mõdetult hea olema. Kes seda haigust ei soowi kannatada, see hoidku ennaft wiina- ja bairise joomisest eemalle.

73. Wereofsendamine.

Kui see wiga ilmfiiks tuleb, pane koha lusika täis soola klaasi täie wee sekka ja joo ära. 2) Soo peti-piima, see awitab. — Wisa wereofsendamise juures on tarwis võimalikult pea arsti abi otsida.

74. Weresülitus.

Tõbe põhjust annawad keha kangeste palawaks ajamiied, laulmine, mäguriista puhumine, rindade põrutamine ja muud sarnased sündmused.

Arstimine: 1) Mõdetakse peeneks tambitud keedu-soola theelusika täie kaupa kuimalt suhu ja neelatakse peale rüibatud weega alla. Seda tehakse 3 — 4 korda päewas, nõnda kaua kui tarwis

on. 2) Väga mõjum vahendit meresülituse vastu on jäekülma weega rinna pesemine, kuna jalad sooja wee sees on. 3) Tõsine abi on kitse piima rõõfsalt joomine. Peale selle on tarwis iga meeleärituse eest hoida, mis werd kiireste liikuma wõib panna. Kõige parem on sängis magusi pikali olemine.

75. Werewoolus pärasoolikast.

Tundemärgid: Selg ja ristluud walutawad, kõht on kinni ja tulewad ainult suure punnitamisega kõwad lülilised julgad wälja, mis mõnikord werised on, uru-augu ümbrus sügeleb ja higistab, wabest ajawad sinna wistrikud ülesse.

Haiguse põhjus: Alaline istumine töö juures ja rohke wiina ning õlle joomine.

Arstimine: Haige mingi, nii tihti kui võimalik, wärste õhu sisse jalutama ning nühtigu koha igal päewal külma wee sisse kastetud rätikuga üle, hoidku äritama jookide eest ja joogu õige rohkestes külma wett; mõnikord wõib ka külma kliisteri panna.

Liha.

Peapööritus.

See haigus jäi tähestiku järjest kogemata wälja, aga et teda tihti ette tuleb, siis ei wõi ta mitte raamatust ära jäeda, waid kirjutan nüid lõpetusesse.

Selle tõbe tundemärgid on järgmised: Silmad lähewad kirjaks, pea käib ümber, inimene tuigub jalgade peal, isearanis maha kummardades ehk maast ülesse tõustes.

Arstimine: Pea saagu hommikul magamast tõustes ja ka päewas mõnikord külma weega pestud. Kukka pealt lastakse kupp.

Haiguste kätte juhataja.

1. Haigetega ümberkäimiseft.	43. Pafandus.
2. Ehmatus.	44. Päevatuse vastu.
3. Haavapõletik.	45. Peakärnad.
4. Haavadeft verejooks.	46. Peakõõmamine.
5. Halvatus.	47. Peavalu.
6. Hammavalu.	48. Peereetuse-tõbi.
7. Harjase wistrikud.	49. Pifukeste laste karjumine.
8. Hinge kinni jäämine.	50. Pifukeste laste ravitsemi-
9. Hullukoera-tõbi.	51. Pleet tõbi. [ne.
10. Jooksja haigus.	52. Põlenud haavad.
11. Koeranael.	53. Rinnakramp.
12. Kolera.	54. Kooz wõi heliting.
13. Kollatõbi.	55. Kõuged. [täib.
14. Kõhufinnitamine.	56. Sadajalgfed ehk waewa-
15. Kõhu kinniõlek.	57. Sammalpool wõi weise
16. Kõhutõbi.	58. Silmahaigus. [röögatus
17. Kõrisõlme põletik.	59. Siniwill.
18. Kõrwahaigus.	60. Starlati-tõbi.
19. Kõha.	61. Soe-tõbi.
20. Kramplik sügelemine.	62. Soolikakramp.
21. Kurgu kõrwetus.	63. Soolatüükad.
22. Kurgu-põletik.	64. Suukäsnakafed.
23. Kusi kinni.	65. Sügelised wõi kärnad.
24. Kuu-tõbi.	66. Tiifilus.
25. Külmad jalad.	67. Une puudus.
26. Külm-tõbi.	68. Üksi-tõbi.
27. Lange tõbi.	69. Walgede woolus.
28. Läkastuse kõha.	70. Warjusurma fiske langenud
29. Leetrid.	õnnetumate awitamine.
30. Lõhkenud käed.	Warjusurm külma läbi.
31. Lufsumise vastu.	Warjusurm poomise ehk
32. Luupainaja.	kägistamise läbi. [läbi.
33. Madalad rinnad.	Warjusurm uppumise
34. Meesepidamise wõimu kõ-	Warjusurm wingu ehk
wendada.	kahjulise õhu läbi.
35. Mesitaste nõelamine.	Warjusurm wälgu läbi.
36. Muljutused.	71. Wähja-tõbi.
37. Näowalu.	72. Wõõr-tõbi.
38. Ninast vere woolus. Выдан	73. Wõõr-sendamine.
39. Nõhu	74. Wõõr-litus.
40. Nõgese-tõbi.	75. Wõõr-woolus parafoolikast.
41. Pael-uis	Виза.
42. Paha hingeõhk.	76. Wõõr-britis.

из Западных
фондов БАН
СССР

Hind 15 fop.